

ROLA POSTAW RODZICIELSKICH W KSZTAŁTOWANIU WCZESNYCH NIEADAPTACYJNYCH SCHEMATÓW BADANIA POPULACJI NIEKLINICZNEJ

Dorota Mącik

Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Institute of Psychology, The John Paul II Catholic University of Lublin

THE ROLE OF PARENTAL ATTITUDES IN THE FORMATION OF EARLY MALADAPTIVE SCHEMAS. THE NON-CLINICAL SAMPLE STUDY

Summary. Objective. Early maladaptive schemas are understood as cognitive and emotional knowledge of self. They are created in the situation of deprivation of basic needs, related to the safeness and possibility to develop because of negative parental attitudes presented to the child. The aim of the study was to determine whether there is an effect of parental attitudes on the higher scores of early maladaptive schemas.

Material and methods. 435 people completed the Retrospective Evaluation of Parental Attitudes Questionnaire, KPR-Roc by M. Plopa and the Young Schema Questionnaire (in short form YSQ-S3). Two-way ANOVA was used for data analysis.

Results. Significant relationships were found for the effect of maternal attitudes on almost all of the schema domains, particularly the Disconnect and rejection and Impaired autonomy. Father's attitudes have no effect on the schemas' scores, as well as incompatibility between the attitudes of father and mother. Positive parental attitudes can reduce the intensity of schemas, while the negative ones increase them.

Key words: early maladaptive schemas, parental attitudes

Wprowadzenie

Pojawienie się dziecka w systemie rodzinnym wiąże się z konkretyzacją wyobrażeń dotyczących dziecka, jakie mają rodzice. Wyobrażenia te łączą się niejednokrotnie z ich niezaspokojonymi potrzebami, konfliktami i wcześniejszymi doświadczeniami, również z własnego dzieciństwa. Na podstawie tych wyobrażeń i doświadczeń tworzy się pomysł dotyczący tego, w jaki sposób rodzice będą odnosili się do własnego dziecka. Postawa rodzicielska może być więc rozumiana jako

---

Adres do korespondencji: Dorota Mącik, e-mail, dmacik@kul.pl

intelektualne (poznawcze), emocjonalne i zachowaniowe odniesienie do dziecka, kształtujące się i modyfikujące w czasie pełnienia funkcji rodzicielskiej (por. Biernat, 2006; Plopa, 2008).

W literaturze wyróżnia się różne typologie postaw (por. Ziemska, 1997). Plopa, opierając się na postawach Ziemskiej, wyróżnił pięć typów postaw: pozytywne – akceptacja i autonomia oraz negatywne – nadmierne wymagania, niekonsekwencja i nadmierne ochranianie. Rodzaj dominującej postawy wobec dziecka będzie skutkował określonym rozwojem jego tożsamości i samooceny. Plopa wskazuje również (2008), że ważne jest, na ile postawy prezentowane przez oboje rodziców są zgodne, na ile zaś sprzeczne ze sobą. Zgodność postaw pozytywnych zapewnia najlepsze warunki dla rozwoju dziecka, podczas gdy rozbieżność postaw (np. ojciec akceptujący, matka odrzucający) prowadzi do sytuacji niejasności, w której dziecko świadomie bądź nie opowiada się po stronie jednego z rodziców lub, starając się dopasować do kolidujących i sprzecznych wyobrażeń i oczekiwań, gubi własną tożsamość, czego efektem mogą być różnorodne trudności przystosowawcze. Równie niekorzystna jest sytuacja zgodności postaw negatywnych, które w różny sposób ograniczają rozwój dziecka, również zaburzając jego naturalny proces rozwoju (Plopa, 2008, s. 227).

Wielu badaczy wskazuje na bezpośredni wpływ postaw rodzicielskich na problemy młodzieży czy dorosłych, takie jak uzależnienia (Ulman, 2011) czy spektrum zaburzeń nerwicowych i seksualnych (własne badania i przegląd literatury w tym zakresie np. w pracy Sobańskiego i in., 2013). Warto jednak zauważyć, iż postawy wychowawcze rodziców mogą, ale nie muszą dawać negatywnych konsekwencji w postaci różnych zaburzeń, co sugeruje, że wpływ ten nie jest bezpośredni, a rodzaj problemu prezentowanego przez dziecko może być manifestacją jego sposobu radzenia sobie z tym, jacy byli jego rodzice w relacji z nim.

Naprzeciw tym obserwacjom wychodzi teoria wczesnych nieadaptacyjnych schematów, opracowana przez Younga (Young, Klosko, Weishaar, 2014). Wychodzi on z założenia, że rzeczywiście istotny jest sposób, w jaki rodzice traktują dziecko, nawiązując do teorii przywiązania Bowlby'ego (2005; Bretherton, 1992). Wskazuje, że niewłaściwy sposób przywiązania, przejawiający się negatywnymi postawami rodzicielskimi, prowadzi do niezaspokojenia u dziecka jednej lub więcej z podstawowych potrzeb (*basic needs*):

- bezpiecznego przywiązania do innych (niska postawa akceptacji/odrzućenia),
- autonomii, poczucia kompetencji i sprawczości (postawa nadmiernie chroniąca),
- wolności wyrażania potrzeb i emocji (niska postawa autonomii),
- spontaniczności i zabawy (postawa nadmiernych wymagań),
- realistycznych granic (postawa niekonsekwencji).

Stan ten powoduje u dziecka frustrację, pojawia się też dążenie do zaspokojenia potrzeb. Jednak w sytuacji długotrwałej deprywacji dziecko tworzy na podstawie komunikatów rodzicielskich adekwatną do nich reprezentację poznawczą. Ponieważ reprezentacja ta powiązana jest z deprywowaną potrzebą (np. *nie możesz sam o sobie*

decydować, bo nie wiesz, co jest dla ciebie dobre – potrzeba autonomii i rozwoju, postawa nadmiernie chroniąca), stanowi źródło negatywnych i przykrych emocji. Reprezentacja poznawcza będzie więc obejmować np. przekonanie *jestem niekompetentny/niezaradny* i wiązać się z negatywnymi emocjami (przykrość, smutek, złość, rezygnacja, lęk). Takie tworzone na podstawie postaw rodzicielskich wynikające z deprywacji potrzeb reprezentacje poznawczo-emocjonalne Young nazwał wczesnymi nieadaptacyjnymi schematami (*early maladaptive schemas* – EMS) (Young, Klosko, Weishaar, 2014).

Konsekwencją takiego rozumienia tworzenia się samowiedzy jest założenie, że dzieci (zarówno młodsze, jak i dorastające) próbują poradzić sobie z tą negatywną wiedzą, zwłaszcza zaś z jej negatywnym klimatem emocjonalnym. Tworzą się więc strategie radzenia sobie temu celowi podporządkowane. To, jaka strategia zostanie wybrana, zależy m.in. od rodzaju emocji (lęk będzie powodował raczej wycofanie się, podczas gdy złość będzie domagała się aktywnego działania). Istotną rzeczą jest również kwestia temperamentu dziecka, a więc jego konstytucji biologicznej (Young, Klosko, Weishaar, 2014). Wyróżniono trzy główne nieadaptacyjne strategie radzenia sobie ze schematami. Pierwsza to podporządkowanie schematowi, związane z akceptacją schematów jako prawdy o sobie – co skutkuje przede wszystkim negatywną samooceną i skłonnościami do depresji; kolejna to unikanie schematu, przejawiające się podejmowaniem różnych aktywności, tak aby nie ryzykować uświadomienia sobie schematu lub by go zagłuszyć, co może wiązać się m.in. ze skłonnością do uzależnień, oraz nadkompensacja schematu, polegająca na walce z nim przez podejmowanie działań, których efekt ma zaprzeczać treści poznawczej schematu, dzieje się to jednak w sposób charakteryzujący się zdecydowaną nadmiarowością.

Według Younga, treść schematów i podejmowany sposób radzenia sobie z nimi wiąże się z zakłóceniem rozwoju osobowości (upatruje tu genezy zaburzeń osobowości) i ryzykiem pojawienia się zaburzeń, zwłaszcza emocjonalnych (Young, Klosko, Weishaar, 2014). W takie rozumienie przyczyn zaburzeń wpisuje się też teoria rozbieżności ja Higginsa, który zakłada, że nadmierna rozbieżność pomiędzy ja realnym a ja idealnym wiąże się z depresją, zaś odniesienie do ja powinnościowego generuje lęk (Bąk, 2002).

W kontekście powyższych rozważań zasadne wydaje się przyjęcie założenia, że pomiędzy postawą rodzicielską a niepożądanymi zachowaniami dzieci czy dorosłych jest zmienna pośrednicząca, jaką stanowi tworzona na podstawie typu relacji z rodzicami wiedza o sobie i towarzyszące jej emocje, czyli wczesne nieadaptacyjne schematy.

Zaprojektowano więc badania, których celem jest analiza opisanych zależności. Niniejszy artykuł przedstawia część badań, które skoncentrowane są na poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, czy rzeczywiście można przyjąć, iż postawy rodzicielskie wyjaśniają w jakimś stopniu tworzenie się i nasilenie wczesnych nieadaptacyjnych schematów. W związku z powyższym główny cel prezentowanych badań zawiera się w pytaniu: *Jaki jest wpływ określonych postaw rodzicielskich ojca i matki, a także interakcji tych postaw na kształtowanie się wczesnych nieadaptacyjnych schematów?*

Uwzględniając przedstawione zależności, oczekiwano, że:

1. Nasilenie wczesnych nieadaptacyjnych schematów będzie zależało przede wszystkim od negatywnych postaw rodzicielskich, zaś pozytywne postawy rodziców będą wiązały się z niższym nasileniem schematów.
2. Wyższe nasilenie schematów wiąże się z niezgodnością postaw ojca i matki.
3. Nasilenie schematów zależy w większym stopniu od postaw rodzicielskich matki niż ojca (por. Mącik, Chodkiewicz, Bielicka, 2016).

Material i metoda

Przebadano 435 osób, z czego do analizy użyto 404 ważne obserwacje. Badane osoby były w wieku 18-77 lat, ze średnią 33 lata; 56% badanych było w wieku 20-30 lat, 4% – w wieku poniżej 20 lat, 30% – w wieku 31-55 lat, zaś pozostałe 10% to osoby w późnej dorosłości. 53% spośród badanych stanowiły kobiety. Po około 30% mieszka na wsi i w dużych miastach, pozostali – w średnich i małych miejscowościach. Sytuację materialną badani określali przeważnie jako przeciętną lub dobrą (łącznie prawie 90%). Niemal 70% badanych pozostaje aktualnie w związku partnerskim formalnym lub nieformalnym, 30% żyje samotnie, w tym 3% jest po rozwodzie, zaś 1% (5 osób) to osoby owdowiałe. Nikt z badanych osób nie podał w wywiadzie żadnych zaburzeń psychicznych ani zaburzeń zachowania, nie był nigdy leczony psychiatrycznie. Z analiz wykluczono również osoby o aktualnie istniejącej istotnej chorobie somatycznej (przesłankami wykluczenia były nowotwory, niedawne lub pozostawiające ślad udary, niedawne zawały). Badania prowadzono zgodnie z zasadami Deklaracji Helsińskiej. Wszyscy badani byli poinformowani o celu badań i przysługujących im prawach oraz wyrazili świadomą zgodę na udział. Projekt badań zyskał akceptację Komisji Etyki Badań Naukowych przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Metody diagnostyczne

Badani wypełnili podstawowy arkusz danych metryczkowych oraz dwa kwestionariusze:

Kwestionariusz Retrospektywnej Oceny Postaw Rodzicielskich, KPR-Roc autorstwa Mieczysława Plopy. Kwestionariusz składa się z dwóch równoległych, odnoszących się do ojca i matki wersji, w których badany ocenia z własnej, obecnej perspektywy postawy, jakie rodzice prezentowali wobec niego w okresie jego dzieciństwa i dorastania. Każda skala składa się z 50 twierdzeń o 5-stopniowym formacie odpowiedzi. Dla każdego rodzica ocenia się postawy: Akceptacji, Nadmiernych wymagań, Autonomii, Niekonsekwencji oraz Nadmiernej ochrony. Rzetelność podawana w badaniach normalizacyjnych Plopy (2008) waha się od 0,86 do 0,93 dla wymiarów. Wskaźniki rzetelności dla prezentowanych badań przedstawiono w tabeli 1.

Kwestionariusz Wczesnych Nieadaptacyjnych Schematów, YSQ-S3 (wersja skrócona) autorstwa Jeffreya Younga. Autorką tłumaczenia jest Justyna Oettingen. Kwestionariusz mierzy 18 wczesnych schematów tworzących 5 domen/obszarów

(domain) związanych z jakością środowiska wychowawczego. Dotychczasowe badania polskie wskazują na trafność zewnętrzną kwestionariusza, podobnie wysokie były wskaźniki rzetelności w poszczególnych badaniach (Mącik, Sas, 2015; Mącik, Shchelhelska, 2015; Mącik, 2016; Mącik, Chodkiewicz, Bielicka, 2016). Trafność wewnętrzna kwestionariusza, podobnie jak w badaniach zachodnich, nie jest do końca potwierdzona, pozwala jednak na stosowanie metody w badaniach naukowych (Oettingen, Chodkiewicz, Mącik, Gruszczyńska, 2017). Typy schematów w obszarach oraz ich rzetelność w prezentowanym badaniu przedstawia tabela 1. Przykładowe pozycje kwestionariusza:

Martwię się, że ludzie, którzy są mi bliscy, odejdą lub opuszczą mnie.

To tylko kwestia czasu, zanim ktoś mnie zdradzi.

Nie należę do żadnej grupy; jestem samotnikiem/samotniczką.

Nie jestem wart(a) miłości, uwagi ani szacunku ze strony innych ludzi.

Większość ludzi jest bardziej uzdolniona niż ja w dziedzinie pracy i osiągnięć.

Brak mi zdrowego rozsądku.

Tabela 1. Współczynniki rzetelności alfa-Cronbacha dla schematów, domen schematów oraz oceny postaw rodzicielskich

Schematy	YSQ-S3		KPR-Roc		
	Alfa	Obszary schematów	Alfa	Postawa	Alfa
Opuszczenie	0,776	Rozłączenie i odrzucenie	0,916	Ojciec	0,935
Nieufność	0,775			Akceptacja	
Deprywacja emocjonalna	0,787			Autonomia	
Wadliwość	0,822			Ochranianie	
Izolacja społeczna	0,784			Wymagania	
Zależność	0,733	Osłabiona autonomia	0,899	Niekonsekwencja	0,876
Podatność na zranienie	0,740			Matka	
Uwikłanie emocjonalne	0,703			Akceptacja	
Porażka	0,786			Autonomia	
Roszczenia	0,536	Uszkodzone granice	0,724	Ochranianie	0,825
Niewystarczająca samokontrola	0,666			Wymagania	
Podporządkowanie	0,714	Nakierowanie na innych	0,779	Niekonsekwencja	0,905
Samopoświęcenie	0,660				
Poszukiwanie akceptacji	0,764				

cd. tabeli 1

Negatywizm	0,752		
Zahamowanie emocjonalne	0,731		
Nadmierne wymagania	0,555	Nadmierna czujność	0,847
Bezwzględna surowość	0,684		

Źródło: opracowanie własne.

Analizy statystyczne

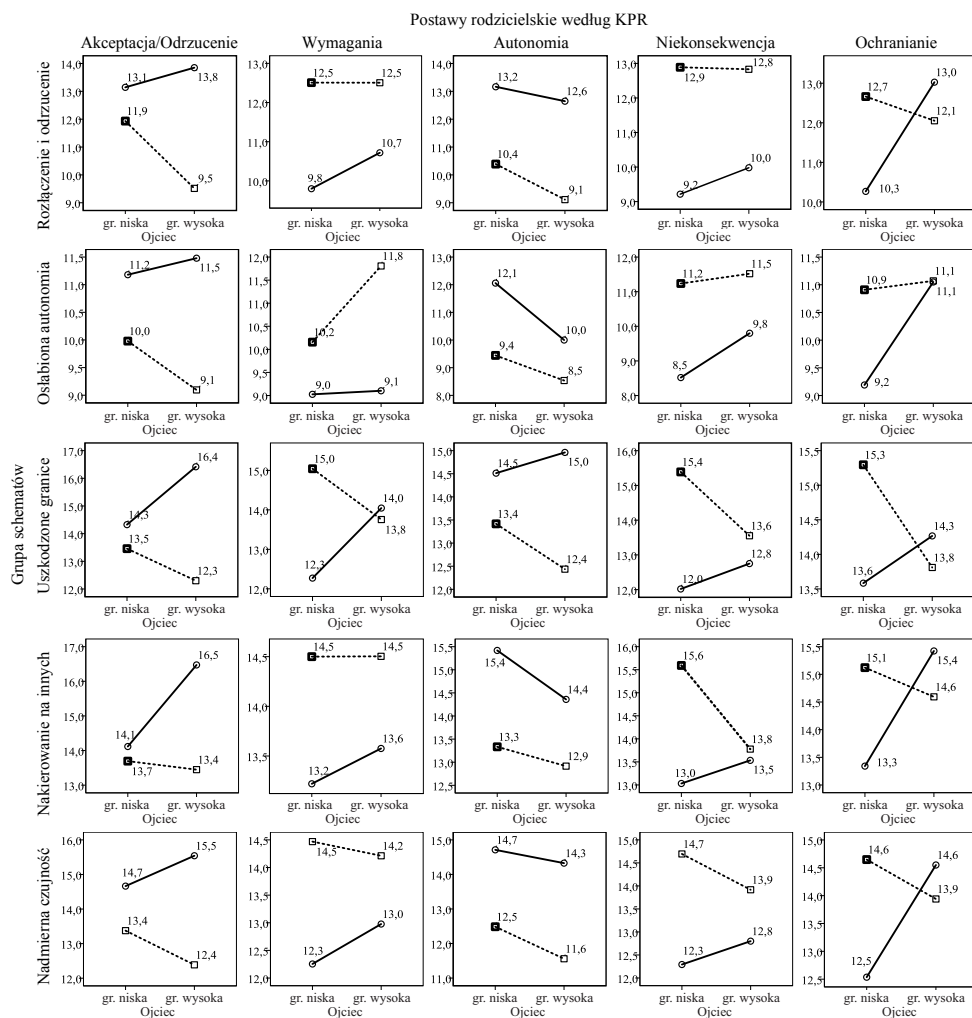
W badaniu oceniano wpływ zmiennych niezależnych, jakimi są postawy rodzicielskie oceniane subiektywnie przez badanego w perspektywie retrospekcji, na zmienną zależną, którą w tym badaniu były schematy. Do analiz zastosowano procedurę dwuczynnikowej analizy wariancji. Ze względu na dużą liczbę wymiarów schematów zdecydowano się ocenić wpływ konkretnych postaw na domeny schematów, a nie na każdy z nich oddzielnie. Uznano, że dodatkowe zróżnicowanie nie wniosłoby wiele w zakresie interpretacyjnym, a jednocześnie analiza rzetelności wskazuje, że domeny można uznać jako względnie jednowymiarowe konstrukty (por. tabela 1). W pierwszej fazie analiz wyróżniono dla każdej z postaw rodzicielskich (ojca i matki oddzielnie) grupy o wysokich i niskich wynikach. Podziału dokonano na podstawie kwartyli – do grup włączano po 25% badanych oceniających postawy rodzicielskie jako bardzo silnie lub bardzo słabo występujące. Następnie sprawdzono, jaki jest wpływ zarówno nasilenia tych postaw, jak również interakcji pomiędzy nasileniem postawy ojca i matki na wysokość wykształconych schematów.

Wyniki

W tabeli 2 przedstawiono wyniki dwuczynnikowej analizy wariancji, podając wartości statystyk dla modeli wyjaśniających każdą z domen schematów. Zależności pomiędzy grupami wysokich i niskich postaw rodziców w zakresie ich wpływu na wysokość schematów przedstawiono graficznie na rysunku 1.

Analiza powyższych danych wskazuje, że modele szacowanych zależności są istotne dla większości grup schematów, w najmniejszym stopniu dla obszaru Nakierowania na innych (tylko jeden model istotny na poziomie 0,05). Najwięcej i najbardziej istotnych modeli obserwuje się dla obszaru Rozłączenia i odrzucenia oraz Osłabionej autonomii. Jednocześnie charakterystyczne jest, że dla większości tych modeli istotny jest efekt wpływu postaw matki, tylko postawa Autonomii prezentowana przez ojca ma wpływ na nasilenie schematów z obszaru Osłabionej autonomii. W kilku przypadkach istotna jest również wzajemna interakcja postaw ojców

i matek, co oznacza, że nie tylko rodzaj postawy, ale ich zgodność czy też brak zgodności modyfikuje nasilenie schematów. Charakterystyka zależności poszczególnych postaw rodzicielskich i domen schematów została przedstawiona graficznie w postaci wykresów na rysunku 1.

Rysunek 1. Nasilenie grup schematów a poziom postaw rodzicielskich ojców i matek
Linie przedstawiają: Matka: — gr. niska, ... gr. wysoka.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Statystyki modeli dwuczynnikowej analizy wariancji dla postaw rodzicielskich oraz schematów

Zmienna zależna: nasilenie domen schematów	Zmienne grupujące: postawy rodzicielskie (gr. niska vs gr. wysoka)	Wartość statystyki F dla testów efektów międzyobiektowych	Dopasowanie modelu			
			Model skorygowany	Stała	Efekty główne Ojciec Matka Ojciec*Matka	Skorygowane R ²
Rozłączenie	Akceptacja/Odrzucenie	6,55***	552,97***	0,69	7,24**	0,143
	Wymaganie	4,52**	907,73***	0,37	8,85**	0,081
	Autonomia	9,48***	788,45***	1,24	15,28***	0,190
	Niekonsekwencja	7,63***	616,68***	0,15	13,01***	0,165
	Ochranianie	2,57	818,40***	1,64	0,72	0,058
Oslabiona autonomia	Akceptacja/Odrzucenie	2,31	452,13***	0,09	3,34	0,055
	Wymaganie	4,95**	795,36***	1,48	7,28**	0,088
	Autonomia	7,55***	716,10***	3,93*	7,42**	0,158
	Niekonsekwencja	5,14**	555,58***	0,81	6,48*	0,117
	Ochranianie	1,95	697,43***	1,60	1,18	0,045
Uszkodzone granice	Akceptacja/Odrzucenie	3,67*	803,29***	0,22	6,25*	0,085
	Wymaganie	2,91*	1388,45***	0,11	2,81	0,054
	Autonomia	2,53	1014,14***	0,09	4,34*	0,059
	Niekonsekwencja	2,78*	725,85***	0,31	4,38*	0,067
	Ochranianie	0,81	1079,62***	0,21	0,52	0,019
Nakierowanie na innych	Akceptacja/Odrzucenie	1,69	886,51***	1,18	3,16	0,041
	Wymaganie	1,15	1514,79***	0,06	2,37	0,022
	Autonomia	3,68*	1293,57***	0,90	5,13*	0,084
	Niekonsekwencja	1,70	896,94***	0,49	2,26	0,042
	Ochranianie	1,58	1371,31***	0,97	0,36	0,037
Nadmierna czujność i zahamowanie emocjonalne	Akceptacja/Odrzucenie	2,99*	770,55***	0,00	4,86*	0,071
	Wymaganie	2,85*	1410,46***	0,11	5,77*	0,053
	Autonomia	5,99***	1123,07***	0,69	9,94**	0,129
	Niekonsekwencja	2,04	837,82***	0,02	3,60	0,050
	Ochranianie	1,82	1204,71***	0,66	0,88	0,042

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; kursywą – $p < 0,1$.

Źródło: opracowanie własne.

Opierając się na powyższych danych w odniesieniu do przyjętych w pracy założeń, można przyjąć, iż:

1. Postawy negatywne wpływają na wysokość wczesnych nieadaptacyjnych schematów, zaś postawy pozytywne zabezpieczają przed nasilaniem się schematów, na co wskazuje układ zależności przedstawiony na rysunku 1.
2. Niezgodności postaw ojca i matki mają znaczenie tylko w przypadku czterech prezentowanych modeli, w tym w dwóch przypadkach jest to wpływ jedynie na poziomie tendencji statystycznych. Należy więc uznać, że w tym badaniu niezgodność postaw rodzicielskich nie okazała się znacząca dla większego nasilenia schematów dzieci.
3. Postawy matki mają zdecydowanie większy wpływ na poziom nasilenia schematów niż postawy ojca, których rola jest nieistotna statystycznie.

Omówienie i dyskusja wyników

Postawa Akceptacji/Odrzucenia. Dla nasilenia schematów ważna jest przede wszystkim postawa matki – jej wpływ istotny jest dla domen: Rozłączenia, Uszkodzonych granic i Nadmiernej czujności, zaś w przypadku Osłabionej autonomii i Nakierowania na innych osiąga poziom tendencji statystycznej. Wpływ postawy ojca nie jest istotny. Analiza wykresów przedstawionych na rysunku 1 wskazuje, że najwyższe nasilenie schematy osiągają w sytuacji, kiedy ojcowie prezentują w stosunku do dzieci wysoki poziom akceptacji (grupa wysoka), zaś matki – niski (grupa niska). Charakterystyczne jest, że niski poziom akceptacji dziecka przez oboje rodziców ma mniejsze znaczenie dla poziomu schematów. Najsilniej układ taki wpływa na obszar Uszkodzonych granic i Nakierowania na innych. Akceptujący ojciec i nieakceptująca matka prowadzą do rozwinięcia schematów na poziomie około 16 punktów. Natomiast kiedy ojciec również jest nieakceptujący, schematy są niższe o około 2 punkty. Różnice pomiędzy najniższym a najwyższym poziomem schematów wynoszą około 4 punkty.

Niski poziom akceptacji, wyrażający się w postawie odrzucającej, przejawia się w chłodnych, dalekich relacjach z dzieckiem, lekceważeniu lub wręcz negowaniu potrzeb emocjonalnych dziecka, traktowaniu go niejednokrotnie w sposób instrumentalny. Taki typ relacji jest zgodny z rozumieniem schematów z obszaru Nakierowania na innych. Dziecko w sposób naturalny dążące do bliskości emocjonalnej, nie otrzymując jej od najbliższych, zaczyna skupiać się na realizowaniu potrzeb innych osób, aby uzyskać od nich bliskość i uwagę. Jednocześnie odrzucenie dziecka i brak zainteresowania nim, a więc pozostawienie go samemu sobie nie uczy respektowania granic w relacji do siebie innych. Obszar Uszkodzonych granic jest charakterystyczny dla rodzin z brakiem nadzoru, pobłażliwością, brakiem zainteresowania i respektowania się nawzajem. Schemat roszczeniowości z tego obszaru byłby więc wyolbrzymionym domaganiem się uwagi poprzez pokazanie swojej wyższości. Jednocześnie obniżona samokontrola i trudności w zakresie hamowania impulsów (niewykształ-

cone w relacji z bliskimi) utrudniają dążenie do rozwoju (schemat niedostatecznej samokontroli). Podobnie odrzucenie ze strony matki silnie wpływa na schematy z domeny Nadmiernej czujności, przejawiające się przede wszystkim skłonnością do tłumienia i odrzucania uczuć i emocji lub przestrzegania sztywnych zasad. Może to wskazywać na związek braku autentycznego zainteresowania dzieckiem z tworzeniem się w nim przekonania, że jego uczucia nie są ważne lub są niepotrzebne i złe, i nikt nie jest nimi zainteresowany. W przypadku domeny Rozłączenia i odrzucenia nasilenie tych schematów również istotnie zależy od postawy odrzucającej matki, i efekt ten jest nawet bardziej istotny. Warto również zwrócić uwagę, iż w tym przypadku poziom nasilenia schematów jest wyższy, jeśli chodzi o postawę odrzucającą ojca, efekt ten nie osiąga jednak poziomu istotności statystycznej. Wydaje się jednak, że z punktu widzenia analizy genezy schematów warto mieć świadomość, iż dla obszarów Rozłączenia i Osłabionej autonomii postawa odrzucająca ojca ma większe znaczenie przy jednoczesnej postawie akceptującej matki. W pozostałych grupach schematów, kiedy matka prezentuje postawę akceptującą, ich poziom jest podobny niezależnie od akceptacji bądź odrzucenia przez ojca.

Postawa Autonomii. Rozumiana jest jako zgoda rodzica na powiększający się zakres swobody i samostanowienia dorastającego dziecka oraz poszanowanie dla jego prywatności i odrębności. Jest więc w pewnym sensie „przedłużeniem” postawy Akceptacji na specyficzną sferę związaną z rozwojem i samorozwojem dziecka. Wpływ postaw Autonomii prezentowanych przez ojca i matkę na nasilenie schematów jest więc podobny jak w przypadku postaw Akceptacji/Odrzucenia: największe znaczenie ma niska postawa Autonomii matki. W tym jednak przypadku nieco większe jest znaczenie postawy ojca. Odwrotnie, niż opisano powyżej (w przypadku akceptacji schematy są najwyższe wtedy, kiedy ojciec był akceptujący, a matka nie), nasilenie schematów jest najwyższe wtedy, kiedy oboje rodzice prezentują niską postawę Autonomii w stosunku do dziecka. Jedynie w przypadku domeny Uszkodzonych granic schematy osiągają nieco wyższe nasilenie wtedy, kiedy ojciec ma tę postawę na poziomie wysokim, a matka – niskim. Może to sprzyjać niejasności oczekiwań, wymagań i granic dla dziecka, które otrzymując autonomię od jednego rodzica, a od drugiego nie, testuje i szuka dla siebie własnej drogi często w sposób roszczeniowy, wskazując na dysproporcję w zaspokojeniu potrzeby w różny sposób przez poszczególne osoby. Analiza treściowa domen schematów jest zbieżna z rozumieniem niezaspokojenia potrzeby autonomii dziecka. Traktowanie dziecka jako osoby zależnej od rodzica, niezdolnej do przejmowania odpowiedzialności i kontroli nad swoim zachowaniem, będzie wiązało się z generowaniem przekonania o braku akceptacji dla swoich – z definicji niemądrych – wyborów oraz niezasługiwaniu na szacunek (domena Rozłączenia), nieumiejętności samodzielnego i skutecznego działania (Osłabiona autonomia), konieczności tłumienia własnych potrzeb ze względu na większą ważność potrzeb osób dorosłych (Nakierowanie na innych) czy też stosowania się do sztywnych i nienegocjowalnych reguł wyznaczonych przez innych (Nadmierna czujność i zahamowanie emocjonalne). Wszystkie modele dla tej postawy są istotne statystycznie. Potwierdza to więc rolę uszanowania autonomii dziecka

jako zachowania zabezpieczającego przed nadmiernym rozwojem nasilenia negatywnych schematów.

Postawy Nadmiernych wymagań i Niekonsekwencji. W przypadku tych postaw można zaobserwować podobne zależności pomiędzy schematami dzieci a niekonsekwentną czy wymagającą postawą wychowawczą. Podobnie jak powyżej główną rolę odgrywa tu wpływ wychowawczy matki. W przypadku schematów z obszaru Odrzucenia, Nakierowania na innych oraz Nadmiernej czujności poziom Wymagań ze strony ojca nie ma w zasadzie żadnego znaczenia. Jednakże dla schematów z domeny Uszkodzonych granic zauważyć można, że osiągają one najwyższe nasilenie wtedy, kiedy Wymagania ojca są na niskim, a matki – na wysokim poziomie. W tym przypadku istotna dla modelu jest właśnie interakcja pomiędzy tą cechą obojga rodziców. Wskazywałoby więc to na fakt, że trudności osoby związane z kontrolą długoterminowego działania i problemem w zakresie umiejętności odraczania gratyfikacji wynikają z rozbieżności w zakresie spostrzeganych oczekiwań rodziców co do jakości i celowości realizowanych zadań. Z kolei w przypadku domeny Osłabionej autonomii wyższe nasilenie schematów wiąże się ze spostrzeganiem obojga rodziców jako nadmiernie wymagających. Oznaczać to może, że kiedy oboje rodzice stawiają poprzeczkę bardzo wysoko, a jednocześnie akceptują tylko to, co jest zgodne z ich poglądami, dziecko nabiera przekonania o własnej niekompetencji, niezaradności, konieczności bycia z innymi, żeby sobie poradzić. Podobne efekty i kierunki zależności obserwujemy w przypadku postawy niekonsekwentnej rodziców. Warto tu jednak zwrócić uwagę na obszar Nakierowania na innych: nasilenie schematów rośnie wtedy, kiedy rodzice prezentują rozbieżny poziom cechy niekonsekwencji. Wydaje się, że wiąże się to z ciągłą niepewnością dziecka, które nigdy nie będąc pewnym reakcji i zachowania matki, jednocześnie widzi, że ojciec jest osobą względnie przewidywalną. Różnica w tej ocenie może prowadzić do wniosku, że z jednej strony na uwagę trzeba zaszczulić, zaś z drugiej – że należy być ostrożnym w ujawnianiu się ze względu na niemożność przewidzenia rodzaju reakcji. Wyjaśniałoby to dążenie dorosłej już osoby do poszukiwania tej akceptacji przez skupianie się na potrzebach innych, analizowanie ich, dostosowanie swojego zachowania i reakcji. Wyjaśnienie to jest zbieżne z rozumieniem tak cech rodziny pochodzenia, jak i istoty schematów z tej domeny. Należy jednak zwrócić uwagę, że opisane modele są istotne dla domen Rozłączenia, Osłabionej autonomii, Uszkodzonych granic i Nadmiernej czujności (tylko dla postawy Wymagań), natomiast zależności w obszarze Nakierowania na innych nie osiągnęły progu istotności, dlatego trzeba traktować to wyłącznie jako hipotezę do dalszej weryfikacji.

Postawa Ochraniania. Przejawia się skłonnością rodzica do nadmiernej ingerencji w życie i problemy dziecka, powodowanej głównie troską i przekonaniem, że tylko rodzic jest w stanie zapewnić dziecku właściwe warunki do rozwoju, bez niego zaś dziecko nie poradzi sobie z wyzwaniami świata. Postawa taka skutkuje przede wszystkim trudnością w rozwijaniu własnej tożsamości dziecka, co prowadzić może albo do buntu i gwałtownej separacji dziecka, albo do jego poddania się wizji siebie

jako słabo radzącego sobie i zbudowaniu oparcia w postaci zależności od innych. Analiza wykresów tej postawy dla matki i ojca wskazuje, że niemal we wszystkich obszarach schematy osiągają najwyższe nasilenie wtedy, kiedy ojcowie są wysoko ochraniający, a matki – nisko. Modele te nie osiągają jednak poziomu istotności statystycznej. Interpretacja tych zależności może więc pozostać jedynie w sferze hipotez do dalszej weryfikacji. Warto jednak zwrócić uwagę, że pomimo nieistotności całego modelu, istotna statystycznie okazała się interakcja postaw rodziców w domenie Rozłączenia i odrzucenia, zaś w przypadku domen Nakierowania na innych oraz Nadmiernej czujności interakcje te osiągają poziom tendencji statystycznych. Wskazuje to więc na fakt, że niespójność postaw rodzicielskich w tym zakresie może być czynnikiem ryzyka dla rozwoju schematów. Interesujące jest również, iż to właśnie nadmierna troska ojca postawiona jako przeciwieństwo adekwatnej troski matki jest tak ważna w kontekście tworzenia schematów. Być może odbierana jest ona jako coś na tyle dziwnego i mało spotykanego w kontekście kulturowego stereotypu opiekuńczej matki i mało zaangażowanego ojca, że przez swoją nietypowość nabiera ona znaczenia, a więc siły wpływu.

Powyższe zależności potwierdzają dotychczasowe badania prowadzone poza Polską. Badań koncentrujących się wyłącznie na relacji pomiędzy postawami rodzicielskimi a schematami jest niewiele, większość skupia się na poszukiwaniu roli schematów jako mediatora pomiędzy postawami a zaburzeniami. Stwierdzono jednak, że styl rodzicielski związany z autorytetem rodzica (*authoritative*) był negatywnym predyktorem dla schematów z obszaru Rozłączenia i odrzucenia oraz Nakierowania na innych. Natomiast styl autorytarny wzmacniał schematy z tych obszarów (Esmali Kooraneh, Amirsardari, 2015). Khajouei Nia, Sovani i Sarami Forooshani (2014) opisały badania, w których stwierdzono silne korelacje schematów z postawami rodzicielskimi, znaleziono również związki postaw rodzicielskich i schematów z depresją. Harris i Curtin (2002) zauważyli, że nasilenie schematów zwiększa się, kiedy spada poziom zdrowej troski rodzicielskiej, a wzrasta nadmierna troska. Również badanie Monirpoor i innych wskazało, że negatywnie na wysokość schematów wpływa zdrowa troska, a pozytywnie – nadmierna troska ojców. W badaniu tym jednak nie brano pod uwagę matki, nie wiadomo więc, jaka jest relatywna siła tego wpływu (Monirpoor i in., 2012). Z kolei Field, Francis i Carr (2015) zauważają, że poziom rodzicielskiej troski ma związek przede wszystkim ze schematami z obszaru Rozłączenia i odrzucenia, w mniejszym stopniu z innymi obszarami, ale także z objawami depresyjnymi i osobowością *borderline*. Dale i inni (2010) również na podstawie swoich badań podnoszą rolę schematów jako mediatora pomiędzy więzią z rodzicami a trudnościami w zachowaniu, zauważając jednocześnie, że istnieją wyraźne dodatnie korelacje pomiędzy więzią kontrolującą a schematami. W Polsce badania Mącik, Chodkiewicz i Bielickiej (2016) prowadzone w obrębie rodzin o określonej strukturze wskazały na zdecydowanie silniejsze zależności (w badaniu korelacyjnym) schematów dzieci ze stylami rodzicielskimi matek niż ojców, zwłaszcza w odniesieniu do córek. Wydaje się więc, że przedstawione w pre-

zentowanym badaniu zależności są nie tylko zgodne z dotychczasowymi ustaleniami, ale doprecyzowują fakt, że omawiane zależności można interpretować nie tylko w kategorii związków, ale również wpływu. Jednocześnie warto zauważyć, że zaobserwowane różnice pomiędzy siłą oddziaływania matki i ojca są po części biologiczne (matka z natury rzeczy spędza więcej czasu w dzieckiem po jego urodzeniu), ale również kulturowe. W Polsce nadal to matka więcej zajmuje się dziećmi (Kotowska, 2007) i chociaż obecnie role matki i ojca ulegają negocjacji społecznej i przeformułowaniu, to w czasie, kiedy badane osoby były dziećmi, stereotyp matki jako odpowiedzialnej za wychowanie dzieci był silny i powszechny. Ilość czasu poświęcana dzieciom przez rodziców nadal jest różna. Niewielka liczba ojców korzysta z urlopu ojcowskiego, a jednocześnie Polacy poświęcają dużo czasu pracy. To mniejsze zaangażowanie ojców w wychowanie może tłumaczyć zdecydowanie silniejszy wpływ matek na tworzenie się samowiedzy dzieci.

Podsumowanie

Zaprezentowane badania wskazują, że rzeczywiście istnieje wpływ postaw rodzicielskich na kształtowanie się wczesnych nieadaptacyjnych schematów. Najsilniejszy i najbardziej istotny jest wpływ postaw rodzicielskich matek na schematy z domeny Rozłączenia i odrzucenia oraz Osłabionej autonomii. Wpływ spostrzeganych postaw ojca nie jest istotny z wyjątkiem postawy Autonomii i jej roli w kształtowaniu schematów z obszaru Osłabionej autonomii u dzieci. Kierunki otrzymanych zależności są zgodne z oczekiwaniami – postawy negatywne generują schematy o wyższym nasileniu. Odnosząc powyższe wyniki do szerokiej literatury łączącej postawy rodzicielskie, schematy oraz różnorodne zaburzenia psychiczne, należy przyjąć, iż warto poruszać temat właściwych postaw rodzicielskich jako prewencji w genezie zaburzeń. Badania te jednocześnie potwierdzają słuszność założeń teorii schematów, a tym samym uzasadniają sensowność stosowania np. elementów korektywnego rodzicielstwa w trakcie terapii.

Prezentowane badania mają oczywiście wiele ograniczeń. Przede wszystkim przyjęta metoda analizy statystycznej nie uprawnia do generalizacji wniosków na ogół populacji. Wyróżnione grupy badanych o wysokich i niskich wynikach w zakresie percepcji postaw rodziców były różnoliczne, czasami o niewielkiej liczebności, co miało konsekwencje w statystykach modeli. Z powyższych powodów wyniki te należałoby traktować jako wstępne i orientacyjne, wymagające replikacji na innych grupach badanych. Warto również przeprowadzić podobne analizy w grupach klinicznych z określonymi zaburzeniami, aby zbadać powyższe zależności w kontekście specyficznych trudności funkcjonowania. Takie badania są obecnie prowadzone i będą komplementarnym uzupełnieniem prezentowanych wyników w populacji nieklinicznej.

Literatura cytowana

- Bąk, W. (2002). E. Tory Higginsa teoria rozbieżności ja. *Przegląd Psychologiczny*, 45 (1), 39-55.
- Biernat, R. (2006). Percepcja postaw rodzicielskich przez młodzież upośledzoną w stopniu lekkim i młodzież pełnosprawną. *Szkola Specjalna*, 233 (1), 40-53.
- Bowlby, J. (2005). *A secure base: Clinical applications of attachment theory* (t. 393). New York: Taylor & Francis.
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28 (5), 759-775.
- Dale, R., Power, K., Kane, S., Stewart, A.M., Murray, L. (2010). The Role of Parental Bonding and Early Maladaptive Schemas in the Risk of Suicidal Behavior Repetition. *Archives of Suicide Research*, 14 (4), 311-328.
- Esmali Kooraneh, A., Amirsardari, L. (2015). Predicting Early Maladaptive Schemas Using Baumrind's Parenting Styles. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 9 (2), 1-5.
- Field, A.M., Francis, A.J.P., Carr, S.N. (2015). Borderline personality and depressive symptomatology: Common psychosocial predictors and comorbidity. *Australian Journal of Psychology*, 67 (4), 197-206.
- Harris, A.E., Curtin, L. (2002). Parental Perceptions, Early Maladaptive Schemas, and Depressive Symptoms in Young Adults. *Cognitive Therapy & Research*, 26 (3), 405-416.
- Khajouei Nia, M., Sovani, A., Sarami Forooshani, G.R. (2014). Exploring correlation between perceived parenting styles, early maladaptive schemas, and depression among women with depressive symptoms in Iran and India- role of early maladaptive schemas as mediators and moderatos. *Iranian Red Crescent Medical Journal*, 16 (12), 1-7.
- Kotowska, I.E. (2007). Uwagi o polityce rodzinnej w Polsce w kontekście wzrostu dzietności i zatrudnienia kobiet. *Polityka Społeczna*, 8, 13-21.
- Mącik, D. (2016). Wczesne nieadaptacyjne schematy Younga i ich związki z rysami zaburzeń osobowości w populacji nieklinicznej – badania wstępne. *Psychiatria i Psychoterapia*, 12 (1), 3-24.
- Mącik, D., Chodkiewicz, J., Bielicka, D. (2016). Trans-generational transfer of early maladaptive schemas – a preliminary study performed on a non-clinical group. *Current Issues in Personality Psychology*, 4 (3), 132-145.
- Mącik, D., Sas, E. (2015). Therapy of anorexia and Young's early maladaptive schemas. Longitudinal study. *Current Issues in Personality Psychology*, 3 (4), 203-213.
- Mącik, D., Shchehelska, K. (2015). Związki wczesnych nieadaptacyjnych schematów Younga z samopoczuciem i sensem życia w zaburzeniu lękowym i depresyjnym. *Postępy Psychiatrii i Neurologii*, 24 (4), 208-216.
- Monirpoor, N., Gholamyzarch, M., Tamaddonfard, M., Khoosfi, H., Ganjali, A.R. (2012). Role of father-child relational quality in early maladaptive schemas. *International Journal Of High Risk Behaviors & Addiction*, 1 (2), 50-54.

- Oettingen, J., Chodkiewicz, J., Mącik, D., Gruszczyńska, E. (2017). Polish adaptation of the Young Schema Questionnaire 3 Short Form (YSQ-S3-PL). *Psychiatria Polska*, 82, 1-12, doi: 10.12740/PP/OnlineFirst/76541
- Plopa, M. (2008). *Więzi w małżeństwie i rodzinie: metody badań*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Sobański, J.A., Klasa, K., Rutkowski, K., Dembińska, E., Müldner-Nieckowski, Ł., Cyranka, K. (2013). Zapamiętane postawy rodziców pacjenta a obraz zaburzeń nerwicowych. Objawy związane i niezwiązane z seksualnością. *Psychiatria Polska*, 47 (5), 827-851.
- Ulman, P. (2011). Społeczne i rodzinne uwarunkowania uzależnień u dzieci i młodzieży. *Kwartalnik Naukowy. Fides et Ratio*, 4 (8), 74-86.
- Young, J.E., Klosko, J.S., Weishaar, M.E. (2014). *Terapia schematów. Przewodnik praktyka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Ziemska, M. (1997). *Typy postaw rodzicielskich*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Streszczenie. Cel. Wczesne nieadaptacyjne schematy rozumiane są jako poznawczo-emocjonalna wiedza o sobie, tworzona w sytuacji deprivacji podstawowych potrzeb związanych z bezpieczeństwem i rozwojem dziecka. Potrzeby te mogą nie być zaspokajane w adekwatny sposób ze względu na postawy rodzicielskie prezentowane przez rodziców dziecka. Celem badań było określenie, czy istnieje wpływ postaw rodziców na nasilenie schematów u dzieci.

Materiał i metoda. Przebadano 435 osób, które uzupełniły Kwestionariusz Retrospektywnej Oceny Postaw Rodzicielskich, KPR-Roc M. Plopy oraz Kwestionariusz Schematów J. Younga w wersji skróconej YSQ-S3. Do analiz zastosowano dwuczynnikową analizę wariancji.

Wyniki. Istotne zależności odkryto dla wpływu postaw matki na niemal wszystkie grupy schematów, zwłaszcza obszar Rozłączenia i odrzucenia oraz Osłabionej autonomii. Postawy ojca nie mają wpływu na nasilenie schematów, podobnie jak niezgodność pomiędzy postawami ojca i matki. Postawy pozytywne stanowią zabezpieczenie, obniżając nasilenie schematów, postawy negatywne zwiększają ich nasilenie.

Słowa kluczowe: wczesne nieadaptacyjne schematy, postawy rodzicielskie

Data wpłynięcia: 10.12.2016

Data wpłynięcia po poprawkach: 6.06.2017

Data zatwierdzenia tekstu do druku: 31.10.2017